

Språkets vägar är vida: receptets R kommer från Jupiter

■ Många av oss läkare börjar fortfarande våra recept med en krumelur eller ett snedstreck uppe till vänster på blanketten i den ruta där vi skall skriva läkemedlets ordination. Det är en urgammal sed, vars anor är något dunkla. I min bok »Medicinsk terminologi« finns i senaste upplagan 2004 visserligen en kort förklaring, men en fördjupning i ämnet kan öka allmänbildningen inom det egna yrket. Tecknet finns också i Fass med betydelse receptbelagt läkemedel.

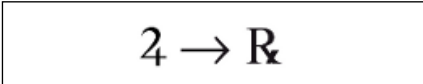
Gerhard Bendz anger i sin »Latin för medicinare« (1950) att termen recept har importerats från tyskan. Jag har fortsatt hans studier och funnit att det bör ha skett på 1500-talet. Tyskan har i sin tur tagit termen i bruk något århundrade tidigare. Termen kommer från latinets *receptum* (taget), som är en participform av *recipere* = att taga emot. Att man använde participformen på 1400-talet, har man försökt förklara med att det var apotekarens svar på doktors *recipe*, som betyder »tag«. *Recipe* skulle alltså inleda den blankett som apotekaren behandlade och som då blev ett recept (= taget). Hur detta hänger samman vet man inte säkert, men man vet att termen fanns redan i tidig medeltid. Då fortsatte man nämligen en antik tradition, vilket starkt talar för att termen har antika anor. En teori om språkets utveckling är följande.

Medicinshistorikern Henry E Sigerist publicerade 1923 ett exempel från en handskrift med ursprung på 800- eller 900-talet. Exemplet ser ut så här: »*recipit haec: murre, basilicae, aristologia rotunda [...] eque ponderationem [...]*«, vilket översatt blir: »det upptar i sig följande: myrra, basilika, hålröt [...] i lika stor vikt [...]». *Recipit* står här som verb till ingredienserna myrra, basilika och hålröt m.fl. Ifrån *recipit* har en omvandling skett till participformen i plural *recepta* som beteckning för hela kompositionen som sådan. Den har alltså i sig alla de olika angivna ingredienserna. Sedan kommer kanske språkmän in i bilden och skapar ett singularord av *recepta*. Det blir *receptum* och får betydelsen »förrådning« eller »formel för«. Termen *recepta* är belagd 1488 i en handbok för örtberedning (*Compendium aromaticum*). Boken är skriven av en man vid namn Saladin Asculanus från Salerno. *Recepta* med betydelse »formel« eller »tillredning« har så via italienskans *ricetta* givit *ricettario*, vil-

ket på latin blir *receptarium* och benämning på en formelsamling eller ett antal recept med nutida ord. *Ricettario* finns i titeln på en farmakopé utgiven i Florens 1498.

Idag är *receptarie* titel på en person med särskild utbildning och arbetsuppgift, oftast anställd på apotek.

Ser vi så på receptets inledningsord *recipe* i betydelsen »tag«, så får vi försöka tolka tecknet R med ett tvärstreck på nedre högra stapeln. Skall vi tolka det som en förkortning av ett ord? Det är inte säkert. Det kan lika gärna vara en bearbetning av ett gammalt astrologiskt, magiskt tecken för Jupiter. Det tror många språkforskare. Jupiters tecken har utseendet av siffran 4 med en utåtvänd snirkel på övre vänstra delen av tecknet. Äldre tiders alkemister använde det för att åkalla guden Jupiters beskydd för sina kemiska sammansättningar. Tecknet har sedan övertagits av de kristna (läkarna) men nu med betydelsen »i Guds namn«. Med stor sannolikhet har jupiter-tecknet omvandlats till ett R med tvärstreck för att anpassas till *recipe* (»tag«).

Idag har termen *recipe* den specifika betydelsen »läkemedelsförskrivning«, varav det på den vanliga receptblanketten finns plats för två. På apoteken talar man idag om antalet *recipe* inom en viss tidsrymd, t ex så och så många läkemedelsförskrivningar per dag har man tagit emot och behandlat.

Ord har ibland krokiga vägar fram till dagens betydelse. Om ett antal år har deras betydelse troligen ändrats igen, men historiken består. Kanske har tecknet R i början av recept försvunnit helt, eventuellt med motiveringen att nutidens läkare inte skall ägna sig åt magi. Men några tycker kanske att det är en oskyldig tradition, som vi vill fortsätta.

Bengt I Lindskog

*professor emeritus, Lund,
författare till »Medicinsk terminologi«*

Svenskelska och förkortningar skämmer texten

■ I nr 17/2005 av *Läkartidningen* har Jarl Holmén, i egenskap av denna tidskrifts redaktör för medicinens språk, publicerat en kort men innehållsrik och tankeväckande artikel, i vilken han påpekar att språket i *Läkartidningen* skall vara klart, korrekt och på svenska.

Det är lätt att instämma i denna slutsats. Ingen läsare skall behöva använda uppslagsböcker för att tyda förkortningar som består av ett antal stora bokstäver eller för att översätta ord som inte förstås av andra än ett begränsat antal specialister. De nu ofta använda uttrycken på svenskelska skämmer texten i lika hög grad som de tidigare använda orden på dålig franska, kökslatin eller förvrängd antik-grekiska.

Under min egen studietid klagade få på att journalerna vimlade av felaktigt böjda latinska uttryck. Vår tyskinfluerade nomenklatur följde den som använts i »Heiliges Römisches Reich Deutscher Nation«. Oftalmologen J W Nordenson, en vördnadsbjudande herre, som var professor vid Karolinska institutet under 1930- och 40-talen och som hade en gedigen klassisk bildning, led dock svårt av att höra alla felaktiga och godtyckligt använda latinska uttryck. För att slippa dessa fadäser, som han upplevde som skärande falska toner, försökte han att ersätta de sedvanliga latinska uttrycken med svenska. Studenterna kunde dock ha svårt att hålla sig allvarliga då han under föreläsningarna redogjorde för »haröga« istället för lagoftalmus, »hänglock« istället för ptos, »blodutådring« istället för ekkymos och »utöga« istället för exoftalmus.

Holmén's inlägg var välkommet. Eftersom medicinen är internationell blir vi kanske ändå tvungna att acceptera främmande låneord, som dock bör vara förstaeliga. Allt kan inte översättas till svenska. Då jag efter Suezkriget i slutet av 1950-talet arbetade i Kairo, ville man markera sin avsky för det brittiska imperiet genom att försöka översätta alla medicinska uttryck till arabiska. Efter några månader övergavs dock dessa planer. Det var inte möjligt att hitta arabiska ord som lämpade sig för den moderna medicinen.

Rolf Zetterström

*professor, chefredaktör,
Acta Paediatrica, Stockholm
rolf.zetterstrom@actapaediatrica.se*